

Ingrid Fioretos avslutar sin avhandling genom att betona vikten av att se de komplexa patienterna just utifrån ett komplext och mångfaktoriellt perspektiv, där vare sig kulturella, klassbaserade aspekter eller kunskapsbrist kan ses som det stora svaret på problemen. Det faktum att författaren på ett så tydligt sätt förhåller sig till samtida vårdetnografisk forskning gör hennes avhandling inte bara högintressant för personer som är intresserade av fenomenet komplexa patienter, utan också för personer som vill sätta sig in i det vårdetnografiska fältet. Visserligen hade hon kunnat rensa en del i de teoretiska resonemangen och tagit bort onödiga upprepningar, men hennes avhandling bidrar med ny och viktig kunskap till den etnologiska vårdetnografiska traditionen.

Anna Hagborg, Uppsala

Claes G. Olsson: *Omsorg & kontroll. En handikaphistorisk studie 1750–1930*. Institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet 2010. 314 s. English summary. ISBN 978-91-7264-980-4.

Claes G. Olssons avhandling *Omsorg & kontroll. En handikaphistorisk studie 1750–1930* rör sig inom det flervetenskapliga handikaphistoriska forskningsfältet och även inom det humanistiska mångvetenskapliga forskningsområdet som rör vård, omsorg och hälsa i stort. Titelns ord ”omsorg och kontroll” markerar ett centralt fokus, nämligen att omsorg inrymmer någon form av kontroll och maktutövning. Avhandlingen har två övergripande syften. I studien ”undersöks dominerande föreställningar om nedsättningar i funktionsförmåga beträffande hörsel, syn och rörelseförmåga, till en del även nedsatt förståelseförmåga, som dessa kommit till uttryck i vetenskapliga artiklar, i folkliga sägner samt inom den framväxande utbildningen och omvårdnaden” (s. 14). Vidare avser avhandlingen att ”belysa hur livet gestaltade sig för enskilda personer med funktionshinder när det gällde självförsörjning, oberoende och beroende av andra: anhöriga, lokalsamhället, de filantropiska organisationerna och staten” (s. 14).

Detta undersöks i sex kapitel. Förutom inlednings- och avslutningskapitlen finns det fyra mer empiriska kapitel: ”Folkliga föreställningar och förklaringar”, ”Vetenskapens blick och problematiseringen”, ”Per Aron Borg och undervisningen av blinda och döva” samt ”Omsorg och kontroll genom utbildning och in-

spektion”. Dispositionen är kronologisk, men bygger också på tre historiska brytpunkter. Brytpunkterna är en del av analysen och visar på tre viktiga historiska skeenden.

Den första brytpunkten kan tidsplaceras till andra halvan av 1700-talet. Under denna period utmanades de folkliga föreställningarna om funktionshinder av den allt starkare och allt mer systematiserande vetenskapen. Funktionshinder dokumenterades, indelades i mer finfördelade kategorier och blev föremål för problematisering och kunskapsproduktion i vetenskapens namn. Idén om att handikappade kan fostras och utbildas befastes som en central tankefigur. Den banade vägen för nästa brytpunkt under 1800-talet, nämligen inrättandet av den första specialskolan, framväxten av filantropin och ett ökat intresse bland myndigheter. Under denna period övertogs initiativet av experterna och funktionshinder blev en uppgift för samhället. Under den tredje brytpunkten, 1900-talets första tre decennier, togs ett allt fastare samhällsligt grepp om de funktionshinder, fokus på deras försörjning och moraliska leverne intensifierades och formaliserades.

De tre brytpunkterna är inte unika för just fältet funktionshinder. Vetenskapens upptäckt av allehanda icke-normala tillstånd, områdets finfördelning och den alltmer ökade samhällskontrollen känns igen från andra samhällsområden. I den meningen är den handikaphistoria som beskrivs i avhandlingen ytterligare en pusselbit i en bredare historieskrivning som rör vård och normalitet i en mer övergripande mening. Successivt under hela den studerade perioden problematiserades funktionshinder allt mer och frågor om normalitet kom i centrum. Något annat viktigt är finfördelningen av olika typer av funktionshinder där olika grupper åtskildes både i tanken och i praktiken. Detta motiverar att avhandlingen till en början behandlar allehanda funktionshinder för att sedan empiriskt avgränsas till blinda och synskadade.

Empiriskt bygger avhandlingen på ett omfattande källmaterial av mycket varierande art. I inledningskapitlet presenteras materialet mycket kortfattat och översiktligt. I källförteckningen hittar man dock bl.a. uppteckningar, husförhörlängder, elevmatriklar, styrelseprotokoll från Synskadades riksförbund och Manillaskolan och även från flera andra institutioner samt handlingar från Per Aron Borgs personarkiv. En betydande materialkategori är tryckta vetenskapliga artiklar från Vetenskapsakademiens handlingar och en annan mer omfattande materialkategori är reseberät-

telser och rapporter från de inspektörer som besökte blinda runt om i Sverige.

Det faktum att empirin är mycket omfattande skulle ha motiverat en mer utförlig genomgång av de olika källorna än vad som är fallet. Textens trovärdighet hade dessutom ökat om valet av de exempel som redovisas mer ingående hade diskuterats. Vad är bortvalt? Hur speglar valda exempel materialet som helhet? Antagligen ger exemplen en god bild av varje beskriven tidsperiod. Studien är trots allt skriven med en mångårig forskning och en oerhört god materialkännedom som bas. Vidare hade det varit intressant med ett resonemang kring det faktum att de olika historiska skeendena och brytpunkterna analyseras med helt olika typer av empiri. Hade samma brytpunkter framträtt om t.ex. texter från Kungliga Vetenskapsakademien utgjort primärmaterial i avhandlingen igenom? Förmodligen. Att brytpunkterna har stöd i annan forskning talar för att så är fallet.

Avhandlingens analytiska ansats kan närmast sammanfattas som att undersöka en diskurs som bestämmer synsätt och människors handlingsutrymme, hur detta kommer till uttryck i eller samspelar med konkret praktik samt vilken form av maktutövning som ligger i detta. I praktiken rör det sig om en mer deskriptiv diskursanalys. En teoretisk komplettering med teser om intersektionalitet ger ett visst lyft åt iakttagelser och analytiska resonemang. Vid sidan av "diskurs" är den mer allmänna kulturanalytiska termen "föreställningar" bärande i texten. Termen återfinns i syftesformuleringen och återkommer genom hela texten som en inringning av ett centralt analytiskt fokus. I de empiriska kapitlen dyker det upp ytterligare två begrepp, Ludwik Flecks "tankefigur" och "tankekollektiv". Med andra ord innehåller begreppsapparaten termer som i mer eller mindre grad överlappar varandra.

Det finns en nästan oundviklig fråga inför en etnologisk avhandling som använder diskursanalys och som beskriver sin centrala analytiska ansats med orden att den vill analysera hur man ser på funktionshinderade "genom de värderingar, normer, föreställningar och kunskaper som kommit till uttryck hos olika aktörer" (s. 17). Frågan handlar förstås om förhållandet mellan diskurs och kultur. Denna fråga utreds inte i avhandlingen, ändå finns en potential i detta. Tänker man kulturteoretiskt skulle man kunna se diskurs som en av kulturens teknologier. En diskurs är en ansamlings någorlunda sammanhängande utsagor om världen. Dessa utsagor rymmer, reproducerar och rådbråkar kulturella företeelser. Med andra ord hanterar och förmedlar dis-

kurs kultur. Med diskursanalys kan man analytiskt tala om en specifik vetenskap eller någon annan form av kunskapsproduktion som en diskurs. Tänker man då att diskurser hanterar kultur kan man också synliggöra hur t.ex. medicinen eller pedagogiken eller kunskapsformer som "blindsaken" hanterar kultur och kopplar detta till vedertagna sanningar, till sanningsregimer.

En annan central analytisk tankegång fångas in i meningen: "För mig som etnolog är det otänkbart att studera funktionshinder som ett samhällsfenomen utan att synliggöra individen, vad enskilda personer upplever och hur de reflekterar kring sina levnadsförhållanden" (s. 16). Just detta, att synliggöra individen, hör till avhandlingens sidor. Det omfattande materialet är rikt och presenteras på ett utförligt och detaljerat sätt. I levande beskrivningar får man inblickar i tankevärldar, i enskilda människors levnadsförhållanden och vardagsliv. Det är en form av vardagsnära historieskrivning som skapar en stark närvarokänsla.

Avhandlingen ger en empirisk fördjupning i flera teman som är centrala inom forskning som rör omsorg och vård. Ett av dem är normalitet. Även om normalitet, avvikelse och normalisering inte explicit lyfts fram som ett huvudspår handlar avhandlingen i hög grad om just detta. De funktionshinderade avvek eller var i alla fall klassade som annorlunda i förhållande till vad som ansågs vara vanligast och i förhållande till vad som ansågs idealt och eftersträvarvärt. Om man ska placera in föreställningarna om normalitet och avvikelse samt strävandena efter normalisering socialt och kulturellt, så handlade det kanske till stora delar om ett medelklassprojekt som en del av en klassreproduktion och ett nationsbyggande. I avhandlingens rika empiri återkommer beskrivningar av människor som gick på tvärs mot den påbudna normaliteten. Det fanns tendenser till att ett slags delkultur skapades, "en teckentalande kultur" (s. 183). I kapitel 2 och 3, men framförallt i kapitel 5 (s. 207), föreslås möjligheten att i lokala kontexter, i lokalsamhället eller familjen, kan man inte alltid anta att den funktionshinderade klassades som just funktionshinderad. I dessa mindre sociala och kulturella sammanhang framlevde de sina dagar utan att mätas mot den dominerande måttstocken för det normala. I kapitel 5 beskrivs också ett antal personer som helt tycktes strunta i de kringresande inspektörernas kriterier för vad som utgjorde goda yrken och god smak. Istället för att fläta korgar reste de landet runt och framförde egenskrivna visor i en musikstil som ansågs tvivelaktig och på ett sätt som ansågs gränsa

till tiggeri. Med andra ord fanns under den studerade perioden ett slags normalitetens undervegetation, livsfärer där gränserna för vad som var normalt och vad som var avvikande var mycket vidare eller i varje fall annorlunda. Normalitetens undervegetation utgjorde också en sfär där man i viss mån kunde undkomma omsorgens kontroll och vilja till normalisering.

Invändningarna till trots: Studien *Omsorg & kontroll* utgör en mycket givande läsning. Texten präglas av ett stort kunnande och av insiktsfullhet. Det omfattande materialet utnyttjas till rika deskriptioner och utförliga redovisningar av enskilda fall i ett långt historiskt perspektiv. Det är en empiripresentation som är viktig kunskap i sig. Det finns ett stort värde i denna empiriskt detaljrika kunskap om kultur och samhälle. *Omsorg & kontroll* representerar med detta en typ av studier som vi har alldeles för få av inom dagens etnologi.

Magnus Öhlander, Södertörn

René León Rosales: *Vid framtidens hitersta gräns. Om maskulina elevpositioner i en multietnisk skola*. Södertörns högskola/Stockholms universitet/Mångkulturellt centrum 2010. 345 s. English summary. ISBN 978-91-86429-03-4.

Avhandlingen *Vid framtidens hitersta gräns. Om maskulina elevpositioner i en multietnisk skola* inleds med ett slags bakgrundsteckning. Författaren beskriver vad han menar är en ”dominerande bild” av den kategori som ofta benämns ”invandrarkillar”. Det är en bild som ofta återfinns i såväl massmedier som i mer officiella texter. I den här bilden samsas föreställningar om *pojkar* med föreställningar om *utländsk bakgrund*, och ofta framhålls *sämre skolresultat* som något som är typiskt. Dessa föreställningar, eller fördomar, utgör enligt Rosales en ”dominerande och begränsande tolkningsmall” för hur kategorin – liksom personer som identifieras i relation till kategorin – kan förstås, men också för hur de kan förstå sig själva. Det är alltså en bild som har konkreta effekter, en bild som skapar förväntningar och sätter gränser.

Den här bilden vill Rosales nyansera genom att belysa vad han kallar ”vardagen bakom statistiken”, vardagen bakom medierapporterna och de allmänna föreställningarna. Den vardagen hittar, eller söker, han i en skola i Stockholmsområdet som i avhandlingen kallas för Kärboskolan och närmare bestämt i två sjätteklasser

där, 6a och 6b. Genom fältarbete i dessa två klasser är Rosales önskan att belysa pojkars situation och de vardagliga praktikerna på en skola som är associerad med ovanstående bild; den låg i ett socioekonomiskt utsatt område och majoriteten av dess elever hade utländsk bakgrund. Syftet med avhandlingen är ”att synliggöra centrala villkor, normer och värderingar som möjliggör iscensättningen av vissa maskulina elevpositioner och försvårar andra, på en skola belägen i den norra delen av kommunen Botkyrka under studieåret 2004/2005” (s. 16). Rosales intresse är alltså riktat mot de *normer som villkorar* hur pojkarna kan bli till som elever, hur de kan agera och förstå sig själva i skolan, och inte mot individuella eller kollektiva egenskaper (s. 19).

Det framgår av inledningen att författaren haft kontakt med de två klasserna under deras tid i både fyran, femman och sexan, något som möjliggjort ett experimenterande med metoderna. Det är dock under årskurs 6 som det huvudsakliga fältarbetet utförts. Under denna period har deltagande observationer genomförts, en vanlig metod för etnologer som vill vara med och studera hur livet levs på olika platser. Dessutom har enskilda intervjuer med pojkarna i klasserna utförts. I dessa har man diskuterat teman som varit centrala för avhandlingen. Till materialet får även en del tryckta dokument räknas, särskilt Läroplanen (Lpo 94) får sig en genomläsning.

Avhandlingen består, förutom inledning och avslutning, av fem empiriska kapitel. Dessa riktar in sig på fem olika aspekter av hur praktiker i skolvardagen villkorar elevblivandet, med det gemensamt att de alla relateras till de röda trådarna som har med *maskulinitet* och *etniska identiteter* att göra.

Teoretiskt betraktas materialet ur ett poststrukturalistiskt perspektiv. För Rosales innebär detta bl.a. att han lägger fokus vid det performativa skapandet av innebörder, ett skapande som alltså ska ses som villkorat av omgivande ordningsprinciper. Det innebär också att han intresserar sig för hur informanterna – pojkarna i 6a och 6b – ”dels är beroende av, dels reproducerar och förhandlar mellan normerande strukturer” (s. 19). En central figur och inspirationskälla är Michel Foucault, och det är framför allt hans syn på makt, kunskap och subjekt som vägleder det analytiska arbetet. Det för Foucault centrala begreppet diskurs definieras först brett, och inkluderar då såväl muntliga och skriftliga utsagor som materialitet. För att inte orsaka förvirring – diskurs associeras ju ofta med enbart muntlighet/skriftlighet – introduceras sedan begreppet ”ordningsprincip”, varpå begreppet diskurs